

Археологія на папері: наукові фахові видання в Україні та що з ними (не) відбувається

Анна Радченко

Симон Радченко

*Канд. геол. наук, старший дослідник, директор
ВД «Академперіодика» НАН України, вул.
Терещенківська, 4, Київ, 01024, Україна. ORCID:
0000-0002-0276-6398, e-mail: radchenko@nas.gov.ua*

*PhD, науковий співробітник, Археологічний музей,
Університет Ставангера. Peter Klows gate 30A,
4036 Stavanger, Norway. ORCID: 0000-0003-2970-
5373, e-mail: simon.radchenko@gmail.com*

Одним із основних проявів існування археології в системі освіти і науки є публікація наукового доробку — як в монографіях, так і в періодичних фахових виданнях. Тому наукометричне дослідження наукової періодики дає змогу оцінити реальні процеси в системі археологічної науки, принаймні постільки, поскільки вони виражені та унаочнені в друці. Ба більше, саме воно дає можливість порівняти ці процеси з їхніми міжнародними аналогами та вказати на можливі шляхи росту галузі. За даними з «Переліку наукових фахових видань України» було визначено вузьке коло фахової археологічної періодики в Україні, відповідні видання проаналізовано й описано з застосуванням конвенційних та авторських методик наукометричного аналізу. Особливості рубрикації та креативності назв опублікованих матеріалів ми порівняли із зарубіжними аналогами, що унаочнило тенденції у археології України останніх років. У результаті стають очевидними різні підходи до наукової періодики в українських виданнях порівняно з європейськими, де на зміну фіксаційному формату написання текстів прийшов аналітичний і синтетичний, а метадані статей тяжіють до залучення найширшого кола читачів. Впадає у вічі нечисленність і ситуативність теоретичних розробок, а також відносна незлободенність тематики наукових статей українських археологів. Питання про причини такого стану справ залишається дискусійним, однак ми пропонуємо шукати відповіді у загальному рівні теоретизованості археологічної науки та пасивності археологічної теорії.

Ключові слова: наукометричний аналіз, бібліометрія, науковий фаховий журнал, цитування, частотність слів, наукова теорія, археологія.

Вступ

Повсюдне захоплення бібліометрією й наукометрією у світі давно вже минуло й його застало переконавання в необхідності поєднання бібліометричних оцінок з експертними висновками, коли йдеться про оцінювання ефективності діяльності науковців, наукових установ, наукових періодичних видань (Hicks et al. 2015; Бібліометрія 2017; Котляревський та ін. 2018). Проте під час вивчення певних наукових явищ і тенденцій бібліометричні й наукометричні методи можуть надавати цікаву інформацію, котра може бути корисною для обрання науково-організаційних рішень (див., наприклад, щорічні звіти компанії Clarivate стосовно провідних наукових напрямів, ядром яких стають найбільш цитовані публікації та видання <https://clarivate.com/academia-government/scientific-and-academic-research/research-discovery-and-referencing/web-of-science/>).

Особливе значення наукометричні показники мають для дослідників у нашій державі, адже оновлені Міністерством освіти і науки України вимоги до оформлення наукових звітів, проходження державної атестації наукових установ, а в перспективі і формування нового переліку наукових фахових видань (<https://mon.gov.ua/news/mon-zminiue-pidkhody-do-formuvannia-pereliku-naukovykh-fakhovykh-vydan-ukrainy>) ґрунтуються саме на наявності публікацій у журналах, які входять до двох провідних наукометричних баз Web of Science Core Collection і Scopus, а також монографій, індексованих цими базами. Ці показники (кількість публікацій і квартал журналу в базі) нині є пріоритетними, тож і названі бази привертають істотну увагу вітчизняних науковців та очільників наукових установ і закладів вищої освіти.

Отримати задовільні результати атестації за цих умов можна кількома способами, важливими серед яких є збільшення кількості публікацій у закордонних високореєтингових

журналах і підвищення рейтингів власних видань. І те, й інше потребує вивчення найкращих світових практик і застосування їх у повсякденній науковій діяльності. Викладене вище визначає **актуальність** пропонованого дослідження.

З понад двох тисяч українських наукових видань до Web of Science Core Collection і Scopus станом на 18.04.2025 входять лише 194 (<https://openscience.in.ua/ua-journals>). Зауважмо, що понад чверть з них засновані установами НАН України. Деякі індексуються в обох базах, але більшість має нижчі квартали (Q3 і Q4). Вищі (Q1 і Q2) мають по 14 журналів у Scopus і відповідно три і шість журналів у WoS CC. Усі ці журнали, які входять до баз даних, а також багато інших, є журналами відкритого доступу, мають активні сайти, реєструють цифрові ідентифікатори doi на наукові статті та переліки посилань до них. Формальних умов дотримано, однак видимість і цитованість української науки в світі залишається порівняно низькою, а престижність публікації у вітчизняних журналах — відносною. То що ж не так з нашими науковими журналами?

Відповіді на ці питання можна спробувати отримати саме за результатами наукометричного аналізу, як і скласти певні прогнози й рекомендації. Це і стало **метою** нашого дослідження.

Методи і методика

Натепер вже є доконаним фактом, що одиницею інформації у науковому світі, як і одиницею звітності, є наукова стаття. Логічно, що саме наукова стаття стає об'єктом дослідження наукометрії як основний результат роботи науковця. Рівень кожної наукової публікації в ідеалі відбиває рівень виконаного дослідження: його актуальність, доцільність, обґрунтованість, достовірність і відтворюваність. Тобто є свідченням рівня науковця — його фахової освіти та базових навичок виконання наукових досліджень. Тому наукометричний аналіз

статей у фахових виданнях може надати нам кількісні характеристики того, що є, і вказати — куди варто рухатись, на що звернути увагу.

Ми неодноразово представляли напрацьовані методики та підходи до інтерпретації даних, які можна отримати в результаті вивчення наукових журналів. Насамперед це укладання «портретів» наукових журналів на основі дослідження усіх оприлюднених за багато років на їхніх сторінках статей. Зміна кількісних параметрів мови, географії та афіліації авторів, рубрикації та кількісного наповнення рубрик, еволюція масиву ключових слів, відслідкована за назвами статей зміна тематичного спрямування (акцентів) наукових досліджень дають змогу охарактеризувати актуальний стан видання, порівняти його з закордонними аналогами й дати певні прогностичні оцінки (Радченко 2018; Радченко, Мриглод 2019; Велентейчик, Радченко, Мриглод 2023; Radchenko, S., Radchenko, A. 2024; Радченко, А., Радченко, С. 2025).

Важливим кроком у розгляді наукового журналу є оцінювання рівня його монополізованості за допомогою індексу Херфіндала — Хіршмана, розрахованого як сума квадратів відношення часток статей (у відсотках), опублікованих авторами з різних організацій у випусках одного року, до загальної кількості статей за цей самий період. Рівень монополізації видання є тим вищим, чим меншій кількості авторів належать статті у ньому. Методика і результати визначення рівня монополізованості наукових журналів НАН України у галузях технічних і фізико-математичних наук, хіміко-біологічних наук, а також суспільних і гуманітарних наук засвідчили найвищий рівень монополізації останніх і дав змогу виявити деякі характерні риси гуманітарної, зокрема історико-археологічної періодики в Україні (Радченко, А., Коваль 2018, 2019, 2020).

Вивчення структури назв наукових статей і частотності слів у назвах, а також повторюваності,

себто універсальності ключових слів, виконане на прикладі журналу «Археологія» за допомогою методів бібліометричного і лексичного аналізу, зрештою призвело до укладання авторської методики отримання кількісних характеристик назви — важливої складової кожної наукової статті. Здійснюючи пошук нових матеріалів за ключовими словами користувач може зацікавитись назвою статті, а може й не звернути на неї увагу. Тобто саме назва є одним із основних елементів, який веде до цитування. Назва повинна окреслювати питання, привертати увагу, навіть інтригувати, тоді як ключові слова покликані давати додаткову до назви інформацію, конкретизувати її.

Ці міркування визначили нашу систему розділення назв на синтетичні й аналітичні за трьома критеріями: креативність, функціональність, залучення аудиторії (Radchenko, S., Radchenko, A. 2024). Кожний із цих критеріїв у нашій методиці об'єднує кілька ознак, а кожна ознака має певний ваговий коефіцієнт. Для кожної назви наукової статті ми визначаємо всі коефіцієнти й розраховуємо їхню спільну вагу як мультиплікативний коефіцієнт, значення якого може змінюватись у діапазоні 0–2,5 із кроком 0,25. Сама методика детально описана в (Радченко, А., Радченко, С. 2025).

Порівняння рівнів креативності назв статей у різних журналах не позбавлено певної дослідницької суб'єктивності, але результати, за умови застосування усталеного підходу, дають цінну інформацію про інертність і поступ.

Досліджений матеріал

Описані вище і неодноразово апробовані методичні підходи ми застосували до значного обсягу публікацій з археології в Україні.

До Переліку наукових фахових видань України станом на 26.06.2024 (на час виконання дослідження) входили 98 видань у галузі знань «Історичні науки» зі спеціальністю 032 «Історія та

археологія». Дев'ять з них належали до категорії А, 89 — до категорії Б. У назвах п'яти видань з переліку є слово «археологія», тобто вони декларують наявність у них статей саме з археології. Однак, оскільки періодичне видання, яке не має повноцінної, живої електронної версії та/або не зареєструвало її в базі ISSN, реально не може претендувати на видимість у світі, входження до наукометричних баз і вагомості цитування, ми виключили з подальшого розгляду ще два видання.

Отже, в Україні нині функціонує три фахових видання, публікації в яких будуть видимі у світі і можуть стати помітною частиною наукового доробку українського археолога: журнал «Археологія» (категорія А), «Археологія і давня історія України» та «ЕМІНАК» (обидва віднесені до категорії Б).

Журнал «Археологія» заснований Національною академією наук України і Інститутом археології НАН України, працює на базі останнього. Виходить з 1947 р., як кварталник — з 1989. За 77 років роботи вийшло 228 випусків (як не рахувати спеціальні і додаткові), у яких оприлюднено 3654 статті. Досліджений нами масив 140 випусків містить 1773 статті, оприлюднені за період 1989–2023 р. Ми вирішили обмежитись під час виконання порівняння журналу «Археологія» з іншими виданнями п'ятирічним періодом, від 2019 до 2023 р. включно, тобто детально розглянули й проаналізували 190 статей, обравши тільки наукові (без урахування хронікальних) і тільки з зазначеним авторством.

«Археологія і давня історія України» (АДІУ) заснований Інститутом археології НАН України, працює на базі останнього. Виходить з 2009 р., як кварталник — з 2015. З опублікованих 465 статей з 20 випусків, які побачили світ упродовж 2019–2023 рр., ми дослідили 461 зі вказаних вище причин.

«ЕМІНАК» заснований Науково-дослідним центром «Лукомор'є» Навчально-наукового

інституту історії, політології та права Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського та Інститутом археології НАН України. Поточну роботу забезпечує НДЦ «Лукомор'є». Виходить з 1998 р. як кварталник. З оприлюднених протягом 2019–2023 рр. 477 статей археологічними є 106, у дослідженні враховано 103.

Отже загалом досліджено 754 статті з археології, надруковані на сторінках фахових видань України протягом 2019–2023 рр., переважно під час соціально-географічних обмежень, пов'язаних із пандемією COVID-19 і російсько-українською війною.

Результати й обговорення

Рубрикація журналів. Рубрикація є структурною основою наукового журналу, вона показує основні тематичні акценти видання, принципи упорядкування матеріалів, відрізняє науковий журнал від збірника наукових праць. Рубрики можуть бути постійними і ситуативними, змінюються залежно від зміни дослідницького фокусу, появи нових актуальних проблем і напрямів робіт. Визначення рубрикації є сферою відповідальності головного редактора і редакційної колегії видання.

Протягом 2019–2023 рр. у журналі «Археологія» функціонували вісім рубрик, виділених як за типологічним (статті, дискусії), так і за тематичним (Історія науки, Київські старожитності) принципами. Найбільше матеріалів належать до рубрики Статті (86) і Публікації археологічного матеріалу (60), найменше матеріалів у рубриці Дискусії (4).

В АДІУ за цей час нараховується 41 рубрика, також виділені за типологічним і тематичним принципами. Найбільш представницькі такі самі, що й в «Археології»: Статті (104) і Публікації археологічного матеріалу (85), найменше матеріалів у рубриці Портрет епохи (1).

Принагідно зазначимо, що розподіл матеріалів одночасно за жанрами і за змістом призводить до того, що границі між рубриками розмиваються, нівелюються. В результаті видання втрачає чітку структуру, а критерії віднесення матеріалу до певної рубрики стають незрозумілими. Через це автори (особливо початківцю) стає складно обрати рубрику для свого тексту й підготувати його з урахуванням особливостей жанру / змісту. До того ж п'ять найбільше наповнюваних рубрик у «Археології» та АДІУ однакові. А дещо різні у них деякі тематичні і методичні, яких загалом понад 30. Забігаючи наперед наголосимо, що штучність поділу змісту видання за кількома різними принципами підтверджує і те, що назви матеріалів у всіх рубриках структурно практично однакові: «Що, де, коли» («Предмет, який знайшли, де знайшли, вік пам'ятки») і по суті є набором ключових слів.

Натомість «ЕМІНАК» має чіткий тематичний поділ на вісім «археологічних» рубрик, найбільші з яких Археологія (39, сюди ж входять і матеріали з доісторії) і Епоха заліза (16), найменша — історія археологічних досліджень (1).

Повторювані та подібні назви рубрик показано в табл. 1.

Автори. Досліджуваний п'ятирічний масив наукових статей для аналізу авторів ми доповнили також інформацією з перших чисел трьох видань 2024 р. Отже, статті для журналу «Археологія» написали 206 авторів (співвідношення автор / стаття становить 0,93). Але одноосібних статей порівняно не багато, бо з 206 по одному разу трапляється 139 авторів — 67,5 %. Із цих 139 значна частина входить до складу авторських колективів. Решта 67 авторів трапляються загалом 195 разів. Вони брали участь у написанні 2–7 статей. Понад дві статті мають 28 авторів, найбільша кількість статей одного автора — сім. Із цих авторів дописувачами АДІУ є 12 науковців, «ЕМІНАК» — лише двоє. Тобто «авторська спорідненість» двох київських журналів, базованих в Інституті археології, є значно вищою, ніж спорідненість із миколаївським виданням «ЕМІНАК».

Статті в АДІУ за цей період написали 396 авторів (співвідношення автор / стаття становить 0,85). Одноосібних статей також не багато: з 396 по одному разу трапляється 229 авторів — 57,8 %. Решта 167 авторів трапляються загалом 527 разів. Вони брали участь у написанні 2–12 статей. Понад дві статті написали 84 автори. Очевидно, що з них 12 є також авторами

Табл. 1. Основні рубрики журналів АДІУ, «Археологія» та «ЕМІНАК», 2019–2023 рр.

Table 1. Main sections of examined journals ('Archaeology and Early History of Ukraine', 'Arheologia', and 'EMINAK') in 2019–2023).

АДІУ	Археологія	ЕМІНАК
Археологія і природничі науки		Археологія
Археологія й простір		
Археологія мистецтва		
Дискусії	Дискусії	
Історія науки	Історія науки	Історія археологічних досліджень
Незвичайні знахідки	Нові відкриття та знахідки	
Новітні дослідження		
Публікація археологічних матеріалів	Публікації археологічного матеріалу	
Статті	Статті	

журналу «Археологія», але жоден не опублікував ні одного матеріалу в ЕМІНАК.

В «ЕМІНАК» за цей час опубліковано статті 116 авторів (співвідношення автор / стаття становить 1,13). Зі 116 авторів по одному разу трапляється 89 — 76,7 %. Решта 27 авторів трапляються загалом 69 разів. Вони брали участь у написанні 2–5 статей. Понад дві статті написали 11 авторів, найбільша кількість статей одного автора — п'ять.

Як бачимо, найрізноманітнішим є коло авторів журналу «ЕМІНАК». Однак і в ньому, як у інших двох журналах, це коло значною мірою визначено юридичною належністю видання — більшість авторів пов'язані з його установою-засновником. Це є успадкованою з радянської системи організації науки традицією: установа започатковувала періодичне видання насамперед для того, щоб оприлюднювати результати, отримані її співробітниками. Тобто у радянській традиції журнали видавали для інформування, а не для забезпечення комунікації, для представлення зробленого, а не для обговорення актуальних питань.

Таку ситуацію додатково підтверджує визначення рівня монополізованості видання за допомогою індексу Херфіндала — Хіршмана, виконане уперше 2018 р. на масиві статей 2015–2017 рр., а потім повторене через вісім років з залученням статей 2018–2023 рр. Станом на 2018 р. журнал «Археологія» мав найвищий рівень монополізованості серед усіх суспільних і соціогуманітарних видань НАН України. Інші показники були такими: 86,7 % авторів працювали у вітчизняних установах, 71,8 % статей були одноосібними, і лише 2 % написали понад чотири автори. Від 1989 р. сім авторів разом (усі вони — працівники Інституту археології) написали 10,5 % статей, а за 35 років найбільша кількість текстів одного автора становить 41.

Другий етап дослідження рівня монополізації засвідчив його подальше стабільне зростання. Попри те, що зросла кількість сторонніх авторів, статей, афілійованих з Інститутом археології, стало більше: усі «сторонні» автори, серед них і закордонні, є співавторами працівників установи-видавця.

Цікаво, що одночасно з цією тяглою традицією в Україні чинна заборона профільного міністерства щодо врахування для отримання наукових ступенів статей, оприлюднених в одному виданні — треба друкуватись у різних. Тобто переважна повторюваність авторів у одному виданні може свідчити, що більшість опублікованих матеріалів представляє нові дослідження вже усталеного кола авторів, а підвищення кваліфікації шляхом захисту дисертаційних робіт (здобуття освіти III і IV рівнів акредитації) і, відповідно, формування (природження) наукових шкіл, відбувається меншою мірою. Автори представляють (оприлюднюють) новий фактичний матеріал, задовольняючи мінімальні атестаційні вимоги, та використовують торовані шляхи. На це вказує і прагнення авторів друкуватися там, де вони вже друкувалися — понад п'ять статей у одному й тому самому виданні від одного автора є симптомом цього явища.

Частково таку закритість вітчизняних наукових шкіл можна було б пояснити відтоком найкращих, найрізноманітніших, і найкреативніших публікацій у закордонні видання. Однак сумарна частка статей, опублікованих працівниками Інституту археології НАН України за кордоном протягом 2019–2024 рр. становить 18,7 %, тобто менше чверті, а загальна кількість наукових книг з археології, написаних працівниками Академії, за цей період дорівнює 97 (табл. 2). Кількість назв навчальної і науково-популярної літератури, а також неперіодичних збірників наукових праць є незначною.

Табл. 2. Деякі параметри видання наукової літератури з археології у НАН України, 2019–2024 рр.**Table 2.** Quantitative parameters on publishing archaeological research in the NAS of Ukraine in 2019–2024.

Рік	Інститут археології НАН України			НАН України загалом
	Статті, видані в Україні і за кордоном	Статті, видані за кордоном	Частка закордонних, %	Кількість наукових книг з археології
2024	69	21	30,43	10
2023	268	44	16,42	13
2022	227	33	14,54	18
2021	300	52	17,33	20
2020	508	95	18,70	18
2019	401	86	21,45	18

Зрозуміло, що основний масив оприлюднених статей, врахованих у табл. 2, надруковано на сторінках «Археології» та АДІУ.

Частотність слів і тематична гомогенність. З цієї частини дослідження ми вирішили виключити аналіз матеріалів з ЕМІНАК, оскільки масив їх для визначення частотності слів у назвах незначний. Виконаний аналіз назв статей журналів «Археологія» та АДІУ за частотністю слів (табл. 3) підтвердив викладене вище: основним видом публікації є фіксаційне представлення нового матеріалу з прив'язкою до певного ареалу, часу, культури. Слово «теорія» згадано у назвах статей обох (!) журналів п'ять разів, «методика» — вісім, «культура» — 211, «Ольвія» — 143, «археологічний» — 140, «поселення» — 133.

Набір і частотність ключових слів майже не відрізняються від масиву слів у назвах, фактично дублюють їх. До того ж ключові слова часто містять загальні поняття, які нічим не можуть допомогти користувачеві у пошуку потрібної інформації (намисто, гудзик, горщик, трикутник тощо).

Структурно назви статей також здебільшого одноманітні і фіксаційні, складені переважно за формулою «Археологічне дослідження пам'яток / поселень / поховань / курганів у XXX регіоні YYYY культури в Україні».

Ця структурна одноманітність позначилась на показниках креативності та інформативності назв видань. Не зупиняючись детально на методиці (як зазначено вище, вона викладена у (Радченко С., Радченко А. 2025)), вкажемо, що мультиплікативний показник креативності назви статті ми розраховуємо як «зважену» суму кількох експертно оцінених параметрів. А саме:

1. Власне креативність (може набувати значень від 0 до 1,25) складається з балів, отриманих за структурність назви (наявність двокрапки, тире та ін.), емоційність (знаки оклику, питання тощо), інтертекстуальність;
2. Концептуалізація теми (0–1) із наявністю чітких вказівок на кшталт «за матеріалами», «до питання»;
3. Залучення аудиторії (0–1) — зазначення конкретної локації, часу, події, а також злободенність теми.

Варто зупинитись на злободенності (актуальності теми) статті з урахуванням реалій сьогодення, адже актуальні питання (на кшталт збереження культурної спадщини в умовах війни, яка триває в Україні вже 11 рік) привертають більше читацької уваги, ніж черговий етап багаторічних розкопок відомої пам'ятки. Останні зазвичай мають загалом визначене

Табл. 3. Перші 15 найчастотніших слів у назвах статей журналів «Археологія» та АДІУ.

Table 3. 15 most frequently occurring words in the article titles in 'Archaeology' and 'Archaeology and Early History of Ukraine'.

Рейтинг	«Археологія»	АДІУ
1	Культура (кількість згадок 197)	Ольвія (21)
2	Україна	Культура
3	Археологічний	Поселення
4	Ольвія	Археологічний
5	Поселення	Кераміка
6	Поховання	Матеріали
7	Скіфський	Дослідження
8	Пам'ятка	Розкопки
9	Історичний	Україна
10	Дослідження	Час / доба
11	Матеріали	Комплекс
12	Могильник	Новий
13	Час / доба	Пам'ятка
14	Населення	Городище
15	Період (76)	Курган (6)

коло постійних читачів. Із 754 статей 2019–2023 рр. у трьох виданнях тільки вісім статей хоч якось стосуються проблем оцифрування, консервації та збереження загрожених пам'яток і лише дві — зв'язку археології та війни. Тобто загальна частка актуальних публікацій, які могли б зацікавити широке коло читачів і не тільки в Україні, не перевищує 1,3 %. Більшість статей присвячена результатам і матеріалам розкопок, ніби нічого не відбувається.

Те саме, до речі, і з книжковими виданнями: із 87 видань, інформація про які вміщена у щорічних анотованих каталогах книжкових видань НАН України, актуальним питанням присвячено три. Це «Методичні рекомендації з польової антропології» (2019), а також два збірники праць конференцій «To dig or not to dig: інвазивні і неінвазивні методи археології» (2019) і «Охорона та збереження археологічної спадщини України» (2022), у яких працівники установ НАН України брали участь. Очевидно, що така статистика стає на заваді формуванню

сталого публічного консенсусу щодо цінності та необхідності роботи з археологічною та культурною спадщиною під час війни, а ширшу аудиторію (а подеколи — і власних колег) доводиться переконувати у соціальній ролі археології знову і знову.

Отримані показники креативності журналів «Археологія», АДІУ, «ЕМІНАК» ми порівняли з аналогічно визначеними показниками журналу «Open Archaeology». Це рецензований онлайн-журнал відкритого доступу, започаткований як щорічник компанією De Gruyter (<https://www.degruyter.com/journal/key/opar/html#ranking>), виходить з 2014 р. Журнал має досить високі показники у базах WoS CC та Scopus. Ми проаналізували масив статей цього журналу за останні п'ять років: це 283 статті. Результати порівняння ілюструє рис. 1.

У цій частині нашого дослідження креативність назви статті є свідченням не стільки оригінальності підходу автора до складання назви

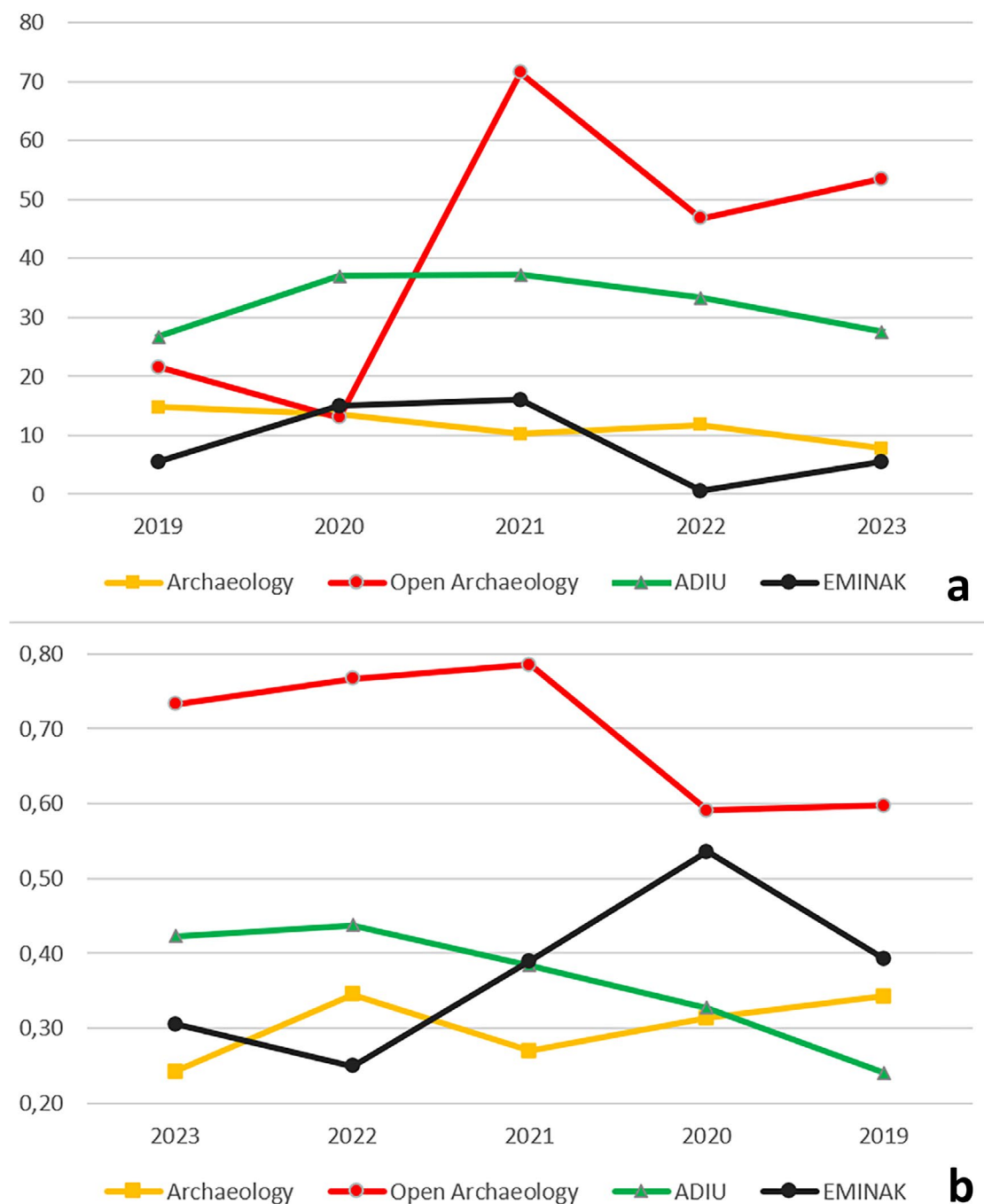

Рис. 1. Показники креативності назв статей українських фахових видань з археології порівняно з закордонним виданням, 2019–2023 рр.: а – абсолютні значення; б – «зважені» значення (абсолютне значення віднесене до відповідної кількості назв статей).

Fig. 1. Indicators of creativity of article titles in Ukrainian professional archaeological journals compared to foreign publications, 2019–2023: a) absolute values; b) 'weighted' values (absolute value divided by the corresponding number of article titles).

власного твору, скільки виходу самої статті на рівень, вищий за просту фіксацію матеріалу, за викладення результатів розкопок, публікацію знахідок тощо. Звісно, матеріали, що публікують результати розкопок або конкретні

дослідження археологічних артефактів, також мають місце і є цінною частиною археологічної роботи. Однак їх тотальне переважання у загальній структурі археологічних досліджень вказує на специфічний стан української

археології. Адже повний цикл археологічного дослідження включає не лише прирощення фактичного матеріалу, а й пошук пояснень, висловлення гіпотез, формування теорій і, зрештою, моделювання археологічної реальності (Мінаков, Радченко, С. 2024). Тут «креативність» стає фактично синонімом «теоретизованості», коли автор розглядає не лише матеріал, але й його зв'язки, причини появи, контекст, умови й наслідки побутування. Те, що криві зміни креативності вітчизняних видань і закордонного рухаються у різних напрямках, засвідчує різне розуміння того, що таке публікація і для чого вона, а до того ж — поглиблення різниці між світоглядами українських та європейських археологів. У нашому випадку — інформування та публікація матеріалу замість комунікації та дискусії, емпіричність, а не теоретизування. Такий стан справ підтверджується і частотністю появи слів «теорія» та «методика» серед назв чи ключових слів проаналізованих статей, і низькою злободенністю самих текстів, адже саме відсутність теоретичних розробок «призводить до емпіризму та неможливості відстороненої рефлексії результату, а це, сукупно з іншими факторами, унеможливорює науковий синтез та сповільнює методичний розвиток науки, безпосередньо впливаючи на практику археологічних досліджень (Мінаков, Радченко, С. 2024, с. 104).

Витоки цього дослідницького емпіризму звично шукати у радянській історії української археологічної думки: «Характерною рисою археології УРСР та інших союзних республік був історично зумовлений емпіризм, уникнення широких узагальнень. “Біда нашої археології — що в нас занадто багато видатних черепкознавців”, — казав В. М. Даниленко» (Залізняк 2019, с. 391). Такий стан справ був зумовлений передовсім ідеологічним тиском та інтелектуальною несвободою радянської науки, коли можливості до теоретизування були обмежені марксистськими підходами та захищенні надмірно консервативною академічною спільнотою. В Україні ці тенденції було втілено

в особі Володимира Генінга, що очолював відділ теорії та методики Інституту археології з 1974 р. (Палієнко 2016). Відмова ж від теоретизування позначала не лише занурення в те, що Валентин Даниленко називає «черепкознавством», а й небажання (а відтак і неможливість) брати на себе відповідальність за теоретичне, етичне або соціальне значення своєї роботи та виходити за межі предметного археологічного дослідження до суспільно важливих і злободенних питань. В Європі, водночас, спостерігаємо зворотну тенденцію — археологія прагне бути на вістрі суспільних процесів, що зумовлює високий попит на неї і в молодих науковців, і у широкого загалу (ed. González-Ruibal 2013; Greenberg, Hamilakis 2023; Radchenko, S. 2024).

Емпіризм і відсутність теоретизування унеможливають активну наукову комунікацію: у кожній групі дослідників є свій об'єкт і методологія його досліджень, тож інтереси практично не перетинаються. Це призводить до монополізації не тільки наукових видань, а й наукових осередків, до обмеження дослідницького простору заздалегідь визначеним об'єктом. Відсутність розвитку наукових шкіл позначається на повноцінності викладання теорії у вищій школі, сприяє її архаїзації. Замість наукового новаторства панує віра у самодостатність польової археології.

Показаний на рис. 1 стан справ не лише засвідчує різні підходи до називання наукових статей, але й різні вектори руху цього явища за останні п'ять років. Простіше кажучи, розрив між європейськими та українськими науково-видавничими і публікаційними підходами лише зростає, ускладнюючи й наукову комунікацію із європейськими фахівцями. Водночас, українські дослідники занурюються саме в роботу з матеріалом та емпіричні дослідження, які цікавлять світову спільноту лише доти, доки ця спільнота зацікавлена у конкретному археологічному матеріалі. Отже, ситуація з теоретизуванням в незалежній Україні також не

поліпшилась, що ілюструють наведені портрети трьох українських археологічних фахових видань.

У результаті молоді науковці незалежної України мають всі шанси стати оновленою версією «радянських археологів» — відірваними від реального стану світової науки, сучасних методів і методик досліджень, актуальних теоретичних питань, без практики інтерпретації результатів, формулювання загальних висновків і прогностичних навичок, але з вірою в самодостатність черепкознавства як наукового методу.

Висновки

Цьому дещо апокаліптичному розвитку подій цілком дієво можуть протидіяти наукові журнали як мобільні системи, здатні оперативно реагувати на зміну обставин. У кожного з розглянутих тут видань є певні «точки росту», традиції, на які можна спертись, і «слабкі сторони», які можна виправляти й підсилювати.

Загальними позитивними кроками тут можуть стати такі як упорядкування рубрикації, укладання її за одним прозорим і зрозумілим принципом (типологічним, тематичним, предметним); укладання системи ключових слів, представлення його на допомогу й для користування потенційним авторам; організація роботи з авторами, насамперед молодими, яких необхідно вчити опрацьовувати джерела, структурувати інформацію, укладати метадані, писати наукові тексти різних жанрів, дотримуватись академічної доброчесності і наукової етики. А головне — формувати адекватні та тривкі стратегії публікації наукового доробку і чесно відповідати на питання: «Для чого я пишу цю статтю саме в це видання?». Все це стосується переходу від декларативного входження у відкритий доступ до усвідомленого впровадження найкращих світових практик.

Наступний щабель — адаптація політики журналів до сучасних умов, необхідність подеколи

оновлювати редакційні колегії, залучати закордонних учасників, рецензентів, авторів. Адже журнал відкритого доступу з фактично діамантовою моделлю (коли публікація є безоплатною і для автора, і для читача), який входить до WoS CC та/або Scopus є потенційно цікавим дуже багатьом науковцям у всьому світі. І це може допомогти створити конкретні можливості публікаційної співпраці з європейськими археологами, тобто призводитиме до підвищення цитованості статей і зростання «помітності» наших видань.

І це — єдиний шлях до формування засад поліпшення функціонування всієї галузі як симбіозу науки і освіти в осяжній перспективі.

Література

Бібліометрія: Лейденський маніфест для наукометрії (2017). *Філософська думка*, 6, с. 93–98.

Велентейчик, Т.М., Радченко, А.І., Мриглод, О.І. 2023. Наукометричне дослідження журналу «Наука та наукознавство»: до 30-річчя видання. *Наука та наукознавство*, 3 (121), с. 5–40. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.03.005>.

Залізняк, Л.Л. 2019. Українська археологія: стан і перспективи (суб'єктивне враження про об'єктивний стан). *АДІУ*, 4. с. 388–395.

Котляревський, Я.В., Радченко, А.І., Мельников, О.В., Семенюк, Е.П. 2018. Про стратегічні пріоритети вимірювання публікаційної та видавничої активності в науковій діяльності. *Наука та інновації*, 14 (5), с. 5–18. <https://doi.org/10.15407/scin14.05.005>.

Мінаков, М.А., Радченко, С.Б. 2024. Структура археологічного знання та поняття археологічної культури: пропозиції до перегляду в перспективі акторно-мережевої теорії. *Археологія*, 4. с. 104–124. <https://doi.org/10.15407/arheologia2024.04.104>.

Палиєнко, С.В. 2016. В.Ф. Генинг и формирование киевского центра теоретической археологии. *Краткие сообщения Института археологии* 242, с. 232–243.

Радченко А., Радченко С. 2025. «Археологія» України: креативність, монополізація та наукометричний аналіз. *Археологія*, 3. с. 119–138. <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2025.03.119>.

Радченко С., Радченко А. 2024. Археологія на папері: наукові фахові видання в Україні та що з ними (не) відбувається. Тез. доп. Міжнар. наук. конф. «Археологія, музеєзнавство та пам'яткознавство в системі освіти та науки» (3–4 жовтня 20204 р., Київ, Україна), с. 42. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14203344>.

- Радченко, А.І. 2018. “Записки Українського мінералогічного товариства”: історія і перспективи. *Записки українського мінералогічного товариства*, 15, с. 19–28.
- Радченко, А.І., Коваль, Н.В. 2018. Як оцінити широту аудиторії наукового періодичного видання? *Вісник НАН України*, 9, с. 73–82. <https://doi.org/10.15407/visn2018.09.073>.
- Радченко, А.І., Коваль, Н.В. 2019. Монополізованість періодики НАН України хіміко-біологічного спрямування. *Вісник НАН України*, 10, с. 63–69. <https://doi.org/10.15407/visn2019.10.063>.
- Радченко, А.І., Коваль, Н.В. 2020. Періодичні видання НАН України з фізико-технічних і математичних наук: рівень монополізованості. *Вісник НАН України*, 11, с. 63–69. <https://doi.org/10.15407/visn2020.11.051>.
- Радченко, А.І., Мриглюд, О.І. 2019. “Мінералогічний журнал”: 40 років історії. *Мінералогічний журнал*, 41 (1), с. 3–14. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.41.01.003>.
- González-Ruibal, A., ed., 2013. *Reclaiming archaeology. Beyond the tropes of modernity*. London: Routledge, 392 p. <https://doi.org/10.4324/9780203068632>.
- Greenberg, R., Hamilakis, Y., 2023. Archaeology, coloniality and modernity: a response. *Forum Kritische Archäologie*, 12, p. 148–153. <https://doi.org/10.17169/refubium-41380>.
- Hicks, Diana; Wouters, Paul; Waltman, Ludo; de Rijcke, Sarah; Rafols, Ismael. 2015. Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature*, 520 (7548), p. 429–431. <https://doi.org/10.1038/520429a>.
- Radchenko, S. 2024. Are We Metamodern? The Structure of Today’s Archaeology from the Perspective of Cultural Studies. *Norwegian Archaeological Review*, 57 (2), p. 145–162. <https://doi.org/10.1080/00293652.2025.2452292>.
- Radchenko, S., Radchenko, A. 2024. Ukrainian archaeological theory outside of the garden wall. *Presentation at the Nordic TAG 2024 Conference*, Turku, March 6–8, 2024. URL: <https://sites.utu.fi/nordictag2024/wp-content/uploads/sites/1259/2024/03/NordicTAG-2024-Abstract-book-UPDATED.pdf>.
- References**
- Bibliometriia: Leidenskyi manifest dlia naukometrii. 2017. *Filosofska dumka*, 6, 93–98 (in Ukrainian).
- Velenteichyk, T.M., Radchenko, A.I., Mryglod, O.I. 2023. A Scientometric Study of “Science and Science of Science” Journal: to the 30th Anniversary of the Edition. *Nauka naukozn*, 3 (121), 5–40 (in Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/sofs2023.03.005>.
- Zalizniak, L.L. 2019. Ukrainська археологія: стан і перспективи (subiektyvne vrazhennia pro obiektyvnyi stan). *ADIU*, 4, 388–395 (in Ukrainian).
- Kotlyarevsky, Ya.V., Radchenko, A.I., Melnikov, O.V., Semenyuk, E.P. 2018. Strategic priorities in measuring the publication and publishing works in scholarly research activity. *Sci. innov.*, 14 (5), 5–16. <https://doi.org/10.15407/scine14.05.005>.
- Minakov, M.A., Radchenko, S.B. 2024. The structure of archaeological knowledge and the concept of archaeological culture: the perspective of actor-network theory. *Arheologia*, 4, 104–124. (in Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/arheologia2024.04.104>.
- Palyenko, S.V. 2016. V.F. Henynh y formirovanye kyevskoho tsentra teoretycheskoi arkheolohyy. *Kratkie soobshcheniya Instytuta arkheolohyy* 242, 232–243 (in Russian).
- Radchenko, A., Radchenko, S. 2024. «Arheologia» of Ukraine: creativity, monopolization and scientometric analysis. *Arheologia*, 3, 119–138. <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2025.03.119>. (in Ukrainian).
- Radchenko, S., Radchenko, A. 2024. Archaeology on paper: scientific publications in Ukraine and what is (not) happening to them. Abstracts. International Scientific Conference «Archaeology, museum and monument studies in education and research» (October 3–4, 2024, Kyiv, Ukraine, AMMS 2024), 42. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14203344>.
- Radchenko, A.I. 2018. “Notes of the Ukrainian Mineralogical Society”: History and Perspectives. *Proc. Ukrainian Mineral. Society*, 15, 19–28 (in Ukrainian).
- Radchenko, A.I., Koval, N.V. 2018. How to assess how wide is an audience of a periodical. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.*, 9, 73–82 (in Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/visn2018.09.073>.
- Radchenko, A.I., Koval, N.V. 2019. Monopolization of Section of Chemical and Biological Sciences of the NAS of Ukraine periodicals. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.*, 10, 63–69 (in Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/visn2019.10.063>.
- Radchenko, A.I., Koval, N.V. 2020. Journals of NAS of Ukraine in physical, engineering and mathematical sciences: monopolization level. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.*, 11, 51–58 (in Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/visn2020.11.051>.
- Radchenko, A.I., Mryglod, O.I. 2019. “Mineralogical Journal (Ukraine)”: 40 Years of History. *Mineral. Journ. (Ukraine)*, 41 (1), 3–14 (in Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.41.01.003>.
- González-Ruibal, A., ed., 2013. *Reclaiming archaeology. Beyond the tropes of modernity*. London: Routledge, 392 p. <https://doi.org/10.4324/9780203068632>.
- Greenberg, R., Hamilakis, Y., 2023. Archaeology, coloniality and modernity: a response. *Forum Kritische Archäologie*, 12, 148–153. <https://doi.org/10.17169/refubium-41380>.
- Hicks, Diana; Wouters, Paul; Waltman, Ludo; de Rijcke, Sarah; Rafols, Ismael. 2015. Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature*, 520 (7548), 429–431. <https://doi.org/10.1038/520429a>.
- Radchenko, S. 2024. Are We Metamodern? The Structure of Today’s Archaeology from the Perspective of Cultural Studies. *Norwegian Archaeological Review*, 57 (2), 145–162. <https://doi.org/10.1080/00293652.2025.2452292>.
- Radchenko, S., Radchenko, A. 2024. Ukrainian archaeological theory outside of the garden wall. *Presentation at the Nordic TAG 2024 Conference*, Turku, March 6–8, 2024. URL: <https://sites.utu.fi/nordictag2024/wp-content/uploads/sites/1259/2024/03/NordicTAG-2024-Abstract-book-UPDATED.pdf>.

Archaeology on paper: scientific publications in Ukraine and what is (not) happening to them

Anna Radchenko

Simon Radchenko

*PhD (Geology), Senior Research Fellow, director
PH "Akademperiodyka" of the NAS of Ukraine, 4,
Tereshchenkivska str. Kyiv, 01024, Ukraine. ORCID:
0000-0002-0276-6398, e-mail: radchenko@nas.gov.ua*

*PhD, Researcher, Museum of Archaeology, University
of Stavanger. Peter Kloys gate 30A, 4036 Stavanger,
Norway. ORCID: 0000-0003-2970-5373, e-mail:
simon.radchenko@gmail.com*

The paper examines the three most highly ranked periodical publishing bodies dealing with Ukraine's archaeological content — Arheologia, Archaeology and Early History of Ukraine, and EMINAK. Focusing on academic papers as the main way to present research outcomes, it provides a scientometric study of these periodicals to examine processes in Ukrainian archaeology to the extent they are expressed in publications. The paper perceives scientometric research as a reliable way to spot internal and external trends of the journal, and compare them to their analogies in the publishing bodies abroad, tracing the directions for future modification and development.

We applied conventional and self-developed tools to perform a coherent study of Ukrainian journals, revealing trends and approaches in authorship, thematic choices, and titling creativity of published papers. These methods showed a coherence and fascination in material-based study and material publication of Ukrainian journals, especially compared to European ones. Moreover, a comparatively low level of titling creativity emphasizes the undertheorization of the data and an established tradition to focus on empirical work instead of the interpretational publication. In contrast to the European writing model, Ukrainian authors follow a fixational approach to presenting material instead of analytical and synthetic. In addition, the metadata are often selected in order to exclude external readers rather than include them, as European scholars aim to do.

This paper draws the connection between such state of the art, the low quantity of theoretical and methodological research in Ukraine, and the relatively low topicality of academic papers published by Ukrainian archaeologists in their domestic periodicals. We claim that the absence of consistent and rigorous theoretical work affects the overall level of scholarly publishing in Ukrainian archaeology and leads to an increase in the thematic and methodological gap between Ukrainian and European archaeology. Moreover, in our view, this is a symptom of social unawareness and passivity of Ukrainian archaeology as a discipline, which might lead to severe empiricism and problems for the field shortly. In the paper's final part,

we provide some general reflections on the matter and advice on how Ukrainian archaeological academic journals can contribute to overcoming the current crisis.

Keywords: scientometric analysis, bibliometrics, peer-reviewed journal, citation, word frequency, science theory, archaeology.